

näisyyden täytyy olla varsin pitkän historian tuote, ja sen täytyy ankkuroitua sellaisiin suomalaisen elämisen ulkoisiin ehtoihin, jotka ovat vuosisatojen ajan pysyneet kutakuinkin samoina. Jos Klaus Mäkelän luettelo osuu oikeaan, suomalaisuuden peruspiirteiden juuret ovat pitkät ja paksut.

Matti Virtanen

Duodecimin perustajat lasin ja sanojen äärellä

Marraskuun 18. päivänä 1981 tuli kuluneeksi sata vuotta siitä, kun Suomalainen Lääkäriseura Duodecim aloitti vaikutuksensa. Nuoret duodecimiläiset kuuluivat siihen ikäpolveen, joka muunsi Snellmanin, Runebergin ja Lönnrotin aatteellisen innostuksen käytännön toiminnaksi.

Näissä pyrinnoissa lääketieteen ja sen eri osa-alueiden sulattaminen suomenkieliseen kulttuuriin lankesi Duodecimin osalle. Vuonna 1863 annetun asetuksen mukaan piti suomen tulla vuonna 1883 tasa-arvoiseksi ruotsin rinnalle ”kaikessa mikä välittömästi koski varsinaista suomenkielistä väestöä”, toisin sanoen lääkärin piti ruveta puhumaan suomea. Mutta viranomaiset eivät olleet tehneet juuri mitään asian hyväksi. Näin muisteli noita aikoja Matti Äyräpää, Duodecimin perustaja ja ensimmäinen puheenjohtaja:

”Mitä oli lääketieteen alalla tällä aikaa saatu toimeen? Mihin toimenpiteisiin oli lääkintöhallitus ryhtynyt? Ei mihinkään, — ellen ota lukuun niitä nuhteita, joita se toisinaan jakoi ukko Schildtille, kun vanhus Jyväskylän piirilääkärinä uskalsi käyttää suomenkieltä virallisissa kirjoituksissaan. Mitä valmistuksia lääketieteellinen tiedekunta ja yliopiston opettajat saivat tällä alalla toimeen? Ei mitään. Vielä 30 vuotta myöhemmin opettaja tutkinnossa voi kieltää oppilasta puhumasta äidinkieltään, kun tämä kieli oli suomi. Tarkoitus tällä välinpitämättömyydellä oli tietysti se, että kun määräaika oli loppunut ja suomenkieli astuva luonnollisiin oikeuksiinsa, voitaisiin huutaa: Non possumus — kieli ei vielä ole kyllin kehittynyt, ei löydy termejä, mahdottomuus, asia on vielä lykättävä hämärään tulevaisuuteen! Silloin syntyi meidän seura, Duodecim. Kaksitoista nuorukaista, joista yksikään ei vielä ollut valmis lääkäri, päätti valmistaa suomenkielen kelpaavaksi lääketieteen eri aloille.”

Kuvaan seuraavassa hieman Duodecimin perustajaisten aikakauden ilmapiiriä, joka ympäröi tätä suomalaisen sanaston tuottamista. Lähteenäni ovat eräs oma artikkelini sekä lääkintöneuvos Sakari

Härön perusteellinen selvitys Duodecimin toiminnasta siinä juhla- ja muistikirjassa (Tusinasta tuhansiksi, Vammala 1981), jonka seura on laskenut liikkeelle merkkipäivänsä kunniaksi.

Duodecim syntyy

Duodecimin perustava kokous pidettiin Ylä-opriksessa, siis ”Oparakällärin Yläsalissa”, kuten ilmoittaa kokouksesta pidetty pöytäkirja. Ravintola sijaitti Esplanadin päässä, jossa nyt on Ruotsalainen teatteri. Paikan nimi oli ruotsinmaalaisen esikuvan mukainen ja sikäli satuttava, että ravintola ei ollut kellarissa eikä talossa toiminut oopperaa.

Duodecimin ensimmäinen askel otettiin lasin kilitelyllä. Tilaisuudesta pidetystä pöytäkirjasta näkyy, että ennen kuin varsinaisiin asioihin käytiin käsiksi, oli huolehdittu virvoitusjuomatarjoilusta. Lääkärien tavoin nuoret medisiinarit halusivat keskinäisessä seurustelussa osoittaa oppineisuuttaan latinankielisin kääntein, ja pöytäkirjan mainitsema virvoke eli stimulantia on ilmoitettu latinaksi. Suomeksi sitä voitaisiin yksinkertaisesti kutsua konjakkitotiksi eli -tuutingiksi. Osanottajaluettelon jälkeen pöytäkirja jatkuu:

”Sitten kun yllämainitut kaksitoista herraa olivat juhlallisesti istuutuneet pöydän ympärille, johon heitä varten mahdollisen kollapsin välttämiseksi oli hankittu tarpeellinen määrä stimulantioita, parhaasta päästä q.s. vini gallici cum saccharo albo et aqua indestillata, ja kukin oli vakuutettu lääkkeen nuhteettomasta vaikutuksesta organistien hermostoon, kilisteli hra Äyräpää teelusikallaan lasin laitaan, jolloin heti juhlallinen hiljaisuus vallitsi seurassa.”

Maljojen kohottelu kuului tuolloin ylioppilaiden tapoihin ja siitä tuli myös osa duodecimiläisten yhteisten istuntojen ohjelmaa. Myöhemmistäkin pöytäkirjoista käy selville, että puheenjohtaja joskus alkuaikoina nuijan puutteessa koputti lusikalla lasiaan kokouksen alkamisen merkiksi.

Alkoholi näyttää alkuaikoina olleen joka istunnossa seuralaisena. Kun Albert Pfaler oli pitänyt esitelmän ”lääke ja tauti haltioista”, lisäsi pöytäkirjuri selostukseensa: ”ja sitten he taas ryyppäsivät.” Vuonna 1883 joulunaluskokouksen kahdeksas pykälä kuuluu ytimekkäästi: ”Juotiin.”

Jokakertaisen maljojen kallistelun syyn saamme tietää perustavan kokouksen pöytäkirjasta. Seura ei halunnut maksaa vuokraa kokoontumistiloistaan, riitti että jäsenet ”rehellisesti suorittivat totilasinsä”. Tätä tehden Duodecim kiersi alkuvuosina Helsingin huomattavimmat ravintolat: Ylä-Opris, Kleineh, Suomalainen klubi, Kämp, Kaisaniemi

Arvattavasti juomanautinnot olivat kokouksissa

kuitenkin siivollisia, sillä niin huumorin hengessä kaikki sitä koskevat kirjaanviennit on tehty. Mutta myöhemmissäkin tilaisuuksissa kaiketi noudatettiin perustavan kokouksen seremonioita. Vain yksi ote: "1 §. Kun oli sen verran lasia liikutettu, että näytti mahdolliselta ryhtyä järjelliseen keskusteluun..." Kovin vakavasti tuskin lienee myöskään otettava vuoden 1887 vuosijuhlan ensimmäistä pykälää: "Vakavammat kauhistuivat, kun ensimmäinen mies sortui pöydän alle jo 9 aikana ennen illallista." Kollegat määrittivät kohtauksen sikunäähkyksi.

Duodecimin perustajat olivat suuren Snellmanin poikaa lukuun ottamatta Helsingin ulkopuolelta. Niinpä he joutuivat elämään paljolti kotoa tuotujen eväiden varassa. Lämpimän aterian he tavallisesti nauttivat jonkun ruokamatamin luona tai kantoiivat porttöörillä muonan majapaikkaansa jostakin yleisestä keittiöstä. Poikkeuksellisesti saattoivat he mennä jopa Ylioppilastalon ruokalaan, jonka ihannuoksia Duodecimin savokarjalaisten perustajien osakuntaveri Arvid Järnefelt muisteli teoksessaan Vanhempieni romaani näin:

"Siellä sai 60 pennillä 'voileipäpöydän', jota sai seisten syödä vaikkapa tuntikaupalla. Viinakset olivat tirikkalasienväisyydessä suuressa karahvissa pöydällä, missä kukoisti kymmenittäin pikku lautasia koreasti kasviksilla somistettuine silleineen, leikkeleineen, hyytelöineen, munineen, mäteineen, moninaisine juustoineen. Pöytään kuului myöskin yksi lämmin ruokalaji, jonka sai viedä lautasella tarjoilupöytien ääreen ja syödä istualtaan."

Ylioppilastalon tarjoilusta puhuessaan Arvid Järnefelt kertoo Pekka Hartikaisesta, Duodecimin perustajien aikalaisylioppilaasta ja toverista. Hän oli kiihkeä fennomaani, ajankohdan aatteiden innokas ajaja, mutta sitten hän vaipui deekikselle, kun hän hartaasti osallistui "juopotteluun, joka noina isänmaallisen innostuksen aikoina oli ylioppilasnuorison keskuudessa kylläkin kukoistukseensa". Kaltevalle pinnalle pääsi Ylioppilastalonkin ravintolassa, jonka viinapöydässä ei ollut rajaa. Arthur Långfors muuten kertoi, että edesikäypä oli asiaa tiedustelleelle opiskelijalle vastannut, että ryyppyä sai ottaa niin monta kuin halusi, mutta että "int' brukar finare herrar ta mera än sex".

Tuon ajan opiskelijan elämänmenon ja häntä uhanneiden karikkojen kuvauksena kannattaa lukea Juhani Ahon lastut Nuori sielu ja Viimeinen ponnistus. Niissä saamme tutustua kahdelta eri puolelta Pekka Hartikaisen elämänkaareen: aluksi innostunut fennomaani, sitten sammunut entinen ylioppilas. Tällaiseen kohtaloon ei kuitenkaan kuukaan Duodecimin perustaja suistunut, olivathan he

"etupäässä herraspoikia ja selvisivät Helsingin kiusauksista paremmin kuin 'ensimmäisen polven juomarit'", kuten Arvid Järnefelt asian selittää.

Itse asiassa Duodecimin perustaminen saattoi olla suorastaan eräänlainen vastalause liialliselle lasin liikuttelulle. Nuorilla lääkäreillä oli ollut omaa seuranpitoa jo ennen Duodecimin syntymistä, tosin ruotsinvoittoista. Robert Tigerstedt lähinnä oli organisoinut medisiinarien yhdessäolon, mutta kaikki eivät olleet siihen tyytyväisiä, kuten totesi Duodecimin vuosikertomuksen laatija 1880-luvun lopussa. Hän sanoi Tigerstedtin piiristä, "että niissä kokouksissa tai klubi-illanvietoissa, joita tämä tieteen ja toveruuden kehittämiseksi lääketieteitä lueskelevan ylioppilasnuorison kesken pani toimeen, oli niin kuiva ja tuli Bachoa siksi paljon palvelluksi, että aina seuraava päivä oli epätoivoinen ja tuskallinen. Kuinka tieteellisyys näistä illanvietoista lihos, on vaikea sanoa, ei ainakaan nuoremmat osanottajat siitä liikaa saaneet. Ja mitä toveruuden edesauttamiseen tulee oli sekin 'yhtä pitkää kuin leveätä'. Vanhat herrat eri huoneessa tuutinkiansa nauttivat — ja nuoret toisessa huoneessa samaa 'ihailtavaa' työtä opiskelivat itsellensä iloksi, maansa kunniaksi ja tieteen edistämiseksi. Ei ihme jos tähän kyllästyi moni".

Suomalainen sanasto

Maljailu siis tuskin oli olennainen osa seuran ohjelmaa. Kodin piiristä juuri irtautuneilla miehillä lienee ollut siihen aikaan, kuten nykyisinkin, taipumus vain hieman liioitella saavutuksiaan viinamäen töissä. Ankarastihan nuoret duodecimiläiset uurastivat yhdistyksessään, mutta osasivat ilmeisesti myös rentoutua ponnistelun lomassa.

Iltaukat he muokkasivat sanastoa ja uhrasivat siihen lomansakin. Näin syntyi duodecimiläisten ensimmäinen suomenkielinen lääkärisanasto vuonna 1885. Laiha ja aukollinen se tietysti oli, mutta se oli kuitenkin tunnustusta ansaitseva ensi askel. Perustana sille oli jo vanhastaan suomeen juurtunut lääketieteellinen sanasto. Kansankielestä saatiin ruumiinosien nimet, Agricola oli jo käyttänyt sanaa *lääkäri* ja *sairas*, vanha raamattu oli tuntenut *vamman* ja viime vuosisadan alkupuolella olivat pulpahtaneet esiin *lääke* ja *rohto*, vain muutamia mainitakseni.

Otan sanastosta esille muutaman viinanviljelyyn ja sen seurauksiin liittyvän termin. *Alkoholismus* oli saanut suomenkieliseksi vastineekseen väkevän ilmauksen *viinamyrkkyty*s ja *delirium* käännettiin sanalla *houraus*, *viina-hulluus* ja vastaava teonsana oli *hourata*. Maksakirroosi oli saanut kuvaavan ilmauksen *maksan kurtistuminen*. Me puhumme ta-

vallisesti *pikku-ukoista*, jollaiset lähtevät liikkeelle perinpohjaisen juopottelun päätteeksi. Duodecimiläiset kutsuivat niitä *pieniksi äijiksi* tai vielä sattuvammin ja kansallista perinnettä paremmin vastaavasti *viinahiisiksi*. Sanaston suosittelien suomenkielisten termien tilalle on nyttemmin saattanut vakiintua vierasperäinen, mikäli se on sopeutunut suomen kielen fonologiaan. Niinpä nykyisin kai potilas on leikkauspöydällä narkoosissa eikä *huumauksessa*, vielä vähemmän *huumeessa*. Viimeksi mainittuhan tarkoittaa meidän päivinämme jo aivan toista ilmiötä.

Taisteluun alkoholin nauttimista vastaan

Melko varhaisessa vaiheessa näyttää Duodecimiin liittyneen muutamia vesipoikiakin. Esitelmöidessään "morphiinin väärinkäytöksestä" Gustaf Idman sivumennen totesi, että "kaikki tunnemme alkoholin kohmelon". Tästä "ajatusmeiningistä" eräät närkästyivät. Tammikuussa 1889 kuultiin jo esitelmä alkoholismien hoitotavoista, ja sen piti tunnettu raittiusmies A. A. Granfelt, seuran jäsen hänkin. Pöytäkirjan mukaan puhujan ponsi kuului: "Toivoi esitelmänsä lopussa seuran jäseniä vähän tuumimaan vesipojaksi muuttumista."

Duodecim kiinnittikin jo varhain julkisuudessa huomiota alkoholin haittavaikutuksiin. Varsinkin seuran lehtien ensimmäinen toimittaja Konrad ReijoWaara (aikaisemmin Relander) oli raittiusharrastusten keulamies. Erityisen innostuneesti hän vastusti apteekkien toimintaa alkoholin myyjänä toden, että "apteekkarit useissa paikoissa olivat käyttäneet lääkemyymisoikeuttansa krouvaamista lähestyvällä tavalla". Raahen syysmarkkinoilla hän oli havainnut, miten "koko kaupunki haisi vaan oluelle ja hokmannille". Vuonna 1893 tulikin sitten voimaan apteekkeja koskenut väkiviina-asetus.

ReijoWaara pani alkuun myös kampanjan, jonka tarkoituksena oli vastustaa alkoholin väärinkäyttöä lääkkeenä. Niinpä Duodecimin vuosikokouksessa 1902 todettiin, "ettei mikään luokka ole siinä määrin kuin me lääkärit, velvollinen, kykenevä ja kutsuttu välttämättömään taisteluun alkoholin nauttimista vastaan". Lääkintöneuvos Härö on artikkelissaan kuitenkin epäillyt kannanoton yksimielisyyttä, sillä muutamaa vuotta aikaisemmin oli Duodecimin sihteeri joutunut kirjoittamaan vuosikokouksesta seuraavanlaisen kuvauksen:

"Tässä hausassa juhlassa oli kaikkiaan koolla duodecimiläisiä 53, ja monenko aikaan se oikeastaan loppui siitä ei ole allekirjoittaneella (F. Huttunen) ihan luotettavia tietoja, sillä hän ei katsonut virkansa vaativan seurata juhlan kulkua enää jalestä klo 8 seuraavana aamuna, jolloin vielä 4 mies-

tä jäi sinne nauttimaan Tyrvään portteria."

Duodecimin raittiusharrastukset voimistuivat, kun esille nousi kieltolain säätäminen. Seuran 25-vuotisjuhlan yhteydessä keskustelukokouksen aiheena oli raittiuskysymys. Lääkärin velvollisuudeksi todettiin raittiusliikkeen kannattaminen ja alkoholivaaran vähentäminen. Vuonna 1907 hyväksyttiin kieltolaki, joka tuli voimaan tosin vasta 1919. Duodecimin puheenjohtajaksi tuli vuonna 1909 Taavi Laitinen, joka oli aikaisemmin tehnyt alustavia kokeita alkoholin vaikutuksista. Laitinen oli jyrkkä raittiusmies, mutta toveripiirisä hän kuitenkin oli suvaitsevainen, sillä lasitöissä askaroiville ystävilleen hän vain esitti toivomuksen: "Olokuupa onneks! Maistukoonpa hyvälle!" Pian Laitisesta tuli lääkintöhallituksen pääjohtaja.

Lääkäriseura Duodecim on vuosisadan ajan tehnyt työtä lähinnä terveydenhuollon, sairaalatoimen ja lääkäreiden ammatillisen valmiuden hyväksi. Kuitenkin seuran esiin tuomat mielipiteet ja näkökohdat ovat omalta osaltaan ilmeisesti myös vaikuttaneet jo aikaisemmin ja vaikuttavat varmaan jatkuvasti, kun julkisuudessa käsitellään raittiuskysymyksiä ja suunnitellaan taistelua alkoholin haittavaikutuksia vastaan.

Eero Saarenheimo

Kahdeksan veruketta olla ilman viinaa

Harvemmin sitä joutuu tilille siitä, miksi ottaa lasillisen viiniä tai vaikka neljäkin viskiä. Sen sijaan raittiuttaan täytyy tuon tuosta selitellä ja puolustella muille.

On kuin raittiudessa olisi jotain pahaa. Ja niin-hän siinä onkin.

Raittius on poikkeavaa käyttäytymistä. Poikkeaminen näkyy sitäkin räikeämmin koska ihmiset päihtyneinä käyttäytyvät paljon yhdenmukaisemmin kuin selvinä.

Humaltuminen ei ole poikkeavaa. Se kuuluu hyväksytysti asiaan jonkinasteisena joskus joissain tilaisuuksissa. Puhutaanpa jopa yleisinhimillisestä päihtymisen tarpeesta, halusta vapautua ajoittain arjen kokemistavoista, ja suomalaisessahan kulttuurissa tuo tarve tyydytetään tavallisimmin alkoholin avulla.

— Toki meillä päihdytään myös Suomi—Ruotsi-maaottelusta, musiikista, uskonnollisesta vakau-

Tämä Kotilääkärin numerossa 11/1981 ollut pakina julkaistaan lehdessämme tekijän luvalla.